

***Social Responsibility and Science in Innovation Economy*, red. Paweł Kawalec, Rafał P. Wierchosławski, Lublin: Learned Society of KUL & John Paul II Catholic University of Lublin, 2015, ss. 363**

Wraz z końcem 2015 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II zakończyła się realizacja współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego projektu „Najlepsze praktyki” w strategicznej transformacji KUL. Jednym z głównych działań zrealizowanych w ramach projektu było przeprowadzenie Międzywydziałowych Interdyscyplinarnych Studiów Doktoranckich (MISD) przeznaczonych dla przedstawicieli pięciu dyscyplin: teologii, prawa, socjologii, pedagogiki oraz filozofii. W celu zapoznania studentów MISD z tematyką społecznej odpowiedzialności oraz innowacyjnej gospodarki zorganizowano serię wykładów *Social Responsibility and Science in Innovation Economy*. Recenzowana książka, będąca zbiorem artykułów wykładawców wspomnianej serii, zdaje sprawę zarówno z różnorodności tematów poruszanych w jej trakcie, jak również z łączącego wszystkie wystąpienia motywu przewodniego, którym jest przekonanie o potrzebie uwzględnienia humanistycznej perspektywy w badaniach nad nauką.

We wstępie do książki jej Redaktorzy przywołują tradycję założonego przez Stanisława Michalskiego w latach 20. ubiegłego wieku nauko-

znawstwa polskiego. Choć cele tego przedsięwzięcia były praktyczne (chodziło o konsolidację nauki polskiej po okresie rozbiorów) to jego podstawą miał być teoretyczny namysł nad nauką. Rysem charakterystycznym tego namysłu była centralna rola refleksji humanistycznej (m.in. epistemologicznej i antropologicznej), która miała poprzedzać bardziej pragmatyczne rozważania dotyczące polityki naukowej oraz ekonomicznego aspektu działalności naukowej. Humanistyczna perspektywa w badaniach nad nauką została po Drugiej Wojnie Światowej zapomniana. W Polsce komunistycznej niemal cały program Michalskiego porzucono, natomiast za granicą ośrodki takie jak *Science Policy Research Unit* (SPRU) skupiały swoją działalność badawczą raczej wokół ekonomii naukowej oraz studiów nad innowacjami. Jednak, jak zauważają Redaktorzy, w świetle współczesnych problemów związanych z zawodnością rynku innowacji (*market failures of innovation*) oraz nadmierną ekonomicznością nauki odradza się potrzeba humanistycznej refleksji nad nauką. Recenzowana książka jest świadectwem tego odrodzenia.

Szczególnie ciekawy w tym kontekście okazuje się tekst Jeroena van den Hovena *Value Sensitive Design*

and Responsible Innovation, w którym odpowiedzialne innowacje traktowane są jako jeden z celów projektowania wrażliwego na wartości. Van Hoven opisuje sytuację moralnego przeciążenia (*moral overload*) polegającą na niemożności jednoczesnego zrealizowania kilku wartości moralnych, pozostających względem siebie w pewnego rodzaju opozycji. Jako jeden z przykładów takiej sytuacji podaje pochodzący z początków obecnego stulecia *casus* nowoczesnych mierników energii elektrycznej, których zainstalowanie w domach Holendrów miało przyczynić się do zmniejszenia zużycia prądu, a tym samym ochrony środowiska. W trakcie debaty wokół projektu okazało się, że wspomniane urządzenia mogłyby być wykorzystane do inwigilowania obywateli i to do tego stopnia, iż możliwe byłoby sprawdzenie co dana osoba oglądała danego dnia w telewizji. Parlament holenderski znalazł się w sytuacji moralnego przeciążenia: nie mógł zrealizować wartości ochrony środowiska oraz powiązanej z nią korzyści ekonomicznej, a jednocześnie wartości ochrony prywatności obywateli. Ostatecznie zdecydowano, iż prywatność obywateli jest wartością ważniejszą i projekt przepadł.

Sytuacje moralnego przeciążenia są motywem sformułowania pojęcia zobowiązań moralnych drugiego rzędu. Van den Hoven definiuje je mniej więcej w następujący sposób: jeśli stan świata w momencie t_1 uniemożliwia jednoczesną realizację kilku wartości moralnych, przy czym pozostawia

możliwość wprowadzenia innowacji, która z kolei spowoduje takie zmiany w stanie świata, iż w momencie t_2 możliwa będzie jednoczesna realizacja wspomnianych wartości moralnych, wówczas moralnym zobowiązaniem drugiego rzędu w momencie t_1 jest wprowadzenie tej innowacji. Zdefiniowane zobowiązania określa się mianem zobowiązań drugiego rzędu, gdyż ich realizacja jest warunkiem możliwości zrealizowania zobowiązań niższego rzędu („przedmiotowych”, jeśli można je tak określić).

W dalszej części Autor wskazuje źródło rozwiązań mających umożliwić wprowadzenie innowacji, o których mowa wyżej. Jest nim program badawczy znany obiegowo pod nazwą projektowania wrażliwego na wartości (*value sensitive design; VSD*). Ideę projektowania wrażliwego na wartości rozwija wielu badaczy (pionierką tego podejścia jest Batya Friedman), których, według van den Hovena, łączą trzy poglądy. Po pierwsze przekonanie, że wartości są obecne w technologii, poprzez którą mogą kształtować zachowania użytkowników (jako obrazowy przykład Autor podaje prowadzące do bazyliki Narodzenia Pańskiego w Betlejem Drzwi Pokory, swoim rozmiarem zmuszające odwiedzających świątynię do schylenia głowy). Po drugie twierdzenie głoszące moralne znaczenie świadomego namysłu nad wartościami inkorporowanymi w technologiach. Po trzecie wymóg, aby rozważania dotyczące wartości podejmować na jak najwcześniejszych etapach projektowania innowacji, wynikający

z faktu, iż w miarę realizacji projektu zmniejsza się zakres możliwych do inkorporowania wartości.

Nie każda innowacja zaplanowana zgodnie z regułami projektowania wrażliwego na wartości umożliwi przezwycięzenie sytuacji moralnego przecięcia, dlatego van den Hoven podaje własną definicję szczególnego rodzaju innowacji, które określa się zwykle mianem odpowiedzialnych (*responsible innovations*). Na wstępie zauważa, iż w sensie pierwotnym odpowiedzialność jest cechą orzecaną wyłącznie o osobach, a więc określenie innowacji jako odpowiedzialnej jest pewnego rodzaju skrótem myślowym. Odpowiedzialna innowacja, tak jak każda innowacja, jest procesem mogącym prowadzić do nieznanych wcześniej rozwiązań (w obszarze obiektów fizycznych, idei lub instytucji), których wprowadzenie poszerza zakres możliwych do zrealizowania działań. Tym co wyróżnia innowacje odpowiedzialne spośród zbioru wszystkich innowacji jest fakt, iż zakres możliwych do zrealizowania działań zostaje poszerzony w taki sposób, aby umożliwić rozwiązywanie problemów moralnych. Tym samym odpowiedzialne innowacje stwarzają nowy stan świata, w którym możliwa jest realizacja większej liczby zobowiązań moralnych. Przykładowo, w sytuacji wspomnianych wyżej mierników energii elektrycznej odpowiedzialna innowacja mogłaby być planowana od najwcześniejszych etapów w taki sposób, aby umożliwić zarówno redukcję zużycia energii elektrycznej i związaną z nią ochronę

środowiska, jak i ochronę prywatności obywateli.

Kolejnym tekstem, na który warto zwrócić uwagę, jest zamykający książkę artykuł Pawła Kawalca, *Ambivalued Innovation and Interactive Research Design*, w którym zaproponowane zostaje nowe pojęcie innowacji. Autor podkreśla dwuwymiarowość procesów innowacyjnych, związaną z dwoma rodzajami wiedzy zaangażowanej w tych procesach. Na najwcześniejszym etapie, w czasie badań podstawowych poprzedzających właściwą innowację, produkowana jest wiedza czysta, która ma charakter dobra publicznego, a więc takiego, z którego korzystać mogą wszyscy (*non-excludable*), a korzystanie z niego nie zmniejsza jego zasobów (*non-rival*). Na dalszych etapach procesu innowacji, zwłaszcza w fazie dyfuzji, wiedza zostaje osadzona w konkretnym kontekście, co umożliwia powstanie niepublicznej już wartości ekonomicznej. Pierwszy rodzaj wiedzy jest źródłem Stałej Wartości Kulturowej (*Constant Cultural Value*; CCV) efektu innowacji, podczas gdy drugi jego Zmiennej Wartości Użytecznej (*Variable Utility Value*). Poprzez określenia te Autor wyraźnie wskazuje, iż wartość kulturowa jest niezależna od rynku i nie ulega zmianom, w przeciwieństwie do zależnej od sytuacji wartości użytecznej. Prawidłowość powyższą dobrze widać na przykładzie produktu ulegającego twórczej destrukcji w rozumieniu Shumpetera. Produkt taki wciąż jest nośnikiem tych wszystkich wartości, jakie przypisano mu jeszcze na

etapie projektowania, chociaż traci na wartości rynkowej. Na określenie swojego pojęcia innowacji Autor wprowadza neologizm „ambiwartościowa” (*ambivalued*), które to sformułowanie ma oddać dwoistą naturę innowacji.

Ambiwartościowa koncepcja innowacji nie pozostaje bez wpływu na politykę naukową, technologiczną i innowacyjną (*STI policy*). Podejście klasyczne, zgodnie z którym mechanizmy wolnorynkowe zrównoważą zyski podmiotów wprowadzających innowacje oraz korzyści użytkowników tych innowacji, jest niewystarczające. Wskutek różnych zjawisk (przykładowo innowacja może skutkować jakąś fundamentalną zmianą na rynku, której beneficjentami będą wszystkie podmioty, w tym konkurenci innowatora) prognozowany zysk z innowacji może być niewystarczającym impulsem do zainicjowania procesu innowacji. Dlatego Autor podkreśla potrzebę uwzględnienia nie tylko wartości użytkowej, ale także kulturowej przy projektowaniu polityki w zakresie STI.

Kawalec wskazuje także implikacje ambiwartościowego rozumienia innowacji na metodologię badań nad innowacjami. Zasadniczo wyróżnić można trzy rodzaje metod w odnośnej dyscyplinie: post-pozytywistycznie rozumiane metody ilościowe, interpretywistycznie pojmowane metody jakościowe oraz metody mieszane, łączące oba podejścia. Autor uważa, iż nawet metody mieszane, które są najbardziej wszechstronne, nie są w stanie uchwycić całej złożoności procesów innowacyjnych. Proponuje zatem modyfika-

cję, którą określa mianem podejścia interaktywnego. Ma ono polegać na ciągłej rewizji programu badawczego w świetle uzyskanych w dotychczasowym badaniu wyników. W ten sposób samo badanie procesu innowacji staje się zjawiskiem dynamicznym.

Poza dwoma streszczonymi artykułami oraz wprowadzeniem Redaktorów w recenzowanej książce znajduje się jeszcze siedem innych tekstów. Mirosław Skibniewski w swoim artykule *Achieving Excellence in Project and Program Management in Poland through Creation of a Dedicated Center for Project and Program Management* przedstawia zarys polskiego centrum doskonalenia zarządzania projektami, którego celem byłoby przygotowanie wykwalifikowanej kadry zarządczej. Artykuł Bernharda Callebauta *The Ecological Challenge as a Call for another Humanism. An Interdisciplinary Approach in Five Lessons* dotyczy aksjologicznego wymiaru współczesnego kryzysu cywilizacyjnego oraz środowiskowego. Według Autora kluczowa w przezwyciężeniu kryzysu ma być centralna rola miłości (*agape*) w organizacji życia społeczeństw. *Design for Values* Ibo van de Poela, podobnie jak tekst van Hovena, porusza kwestie związane z projektowaniem wrażliwym na wartości (VSD). Autor zarysowuje procedurę, która ma umożliwić tłumaczenie ogólnych wartości na konkretne wymagania projektowe. Kolejny artykuł, autorstwa Franka Guldenmunda (*Organizational Safety Culture Principles*) ukazuje relacje pomiędzy kulturą oraz

organizacją uwzględniając w sposób szczególny kwestie dotyczące bezpieczeństwa. Autor przedstawia dokładną analizę pojęcia kultury oraz omawia trzy podejścia do badanych zjawisk. Maria K. Doula w obszernym tekście *Soil: Threats and Protection. Sustainable Agriculture* przedstawia zrównoważone rolnictwo jako odpowiedź na niebezpieczeństwa związane z procesami degradacji gleby. Artykuł Jorisa Hulstijna *Accountability and Information Systems* dotyczy możliwych sposobów realizacji ważnej społecznie wartości jaką jest odpowiedzialność instytucji w kontekście informowania o własnej działalności. Nasos Argyriou omawia natomiast możliwe zastosowania Systemu Informacji Geograficznej w rozwiązywaniu problemów związanych ze zmianami klimatu oraz gospodarką wodną (*Innovative Approaches to Social Aspects of Climate Change and Water Management. Use*

of Geographical Information Systems (GIS) as an innovative approach to our lives).

Chociaż recenzowana książka nie jest pozbawiona pewnych niedoskonałości (przykładowo nie wszystkie teksty mają w pełni przemyślaną strukturę, miejscami należałoby poprawić styl odnośników) to jednak ukazują aktualność oraz owocność charakterystycznego dla tradycji polskiego naukownawstwa humanistycznego nastawienia w badaniach nad nauką, technologią oraz innowacjami. Chyba właśnie w tym należy upatrywać jej głównej wartości.

Piotr Lipski*

Wydział Filozofii

Katolicki Uniwersytet Lubelski

Jana Pawła II

* Adres do korespondencji: Wydział Filozofii KUL, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: pilipski@kul.pl